
Μ Ε Τ Α Π Τ Υ Χ Ι Α Κ Ε Σ Ε Ρ Γ Α Σ Ι Ε Σ

Residential Land Development and Urban Policy in Greece: the case of greater Thessaloniki. Διδακτορική Διατριβή, London School of Economics, 1993.
Επιβλέπων Καθηγητής: Prof. D. R. Diamond.

ΑΘΗΝΑ ΓΙΑΝΝΑΚΟΥ

Η διατριβή αυτή ερευνά τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στην οικιστική ανάπτυξη και την πολεοδομική πολιτική στην Ελλάδα, με ιδιαίτερη αναφορά στην περίπτωση του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Θεσσαλονίκης (ΠΣΘ), και παρέχει ένα πλαίσιο για την κατανόηση των αντιφάσεων και των περιορισμών της πολεοδομικής πολιτικής κατά την περίοδο 1974-89. Σημείο αφετηρίας της μελέτης είναι η παραδοχή ότι οι θεσμικού χαρακτήρα απόπειρες για την αναθεώρηση της πολεοδομικής πολιτικής και του προγραμματισμού κατά την περίοδο 1974-89 παρέμειναν σε μεγάλο βαθμό ανενεργές. Υποστηρίζουμε ότι αυτή η αναποτελεσματικότητα είναι προϊόν μιας σύνθετης οικονομικής, πολιτικής και θεσμικής διαδικασίας που συνδέεται με τα χαρακτηριστικά της οικιστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, στη διατριβή αυτή εξετάζονται από κοινού τρία ζητήματα-κλειδιά:

- Ο ρόλος της πολιτικής γης στον καθορισμό των σύγχρονων

μορφών ιδιοκτησίας και ιδιαίτερα στην καθιέρωση ενός εκτεταμένου συστήματος μικροϊδιοκτησίας με στενές διασυνδέσεις με το κράτος.

- Η αλληλεξάρτηση της μικροϊδιοκτησίας και της διαδικασίας οικιστικής ανάπτυξης (residential development process).
- Ο τρόπος που η πολιτική και η ιδεολογία εμπλέκονται στη διαδικασία οικιστικής ανάπτυξης και επηρεάζουν τη λειτουργία των σχετικών με αυτήν θεσμών.

Η έρευνα βασίζεται σε μεγάλο μέρος σε μια ιστορική ανάλυση της κρατικής πολιτικής γης που εφαρμόστηκε από το 1917 μέχρι πιο σύγχρονες περιόδους. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον ρόλο των προγραμμάτων διανομής γης που εφαρμόστηκαν για την αποκατάσταση των προσφύγων κατά τη μεσοπολεμική περίοδο και δημιούργησαν μια μεγάλη κληρονομιά στην πολιτική γης. Η διατριβή αναλύει την πολιτική αυτή τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και στην περιοχή του ΠΣΘ και διερευνά τις επιπτώσεις της στη δομή της έγγειας ιδιοκτησίας, στην προσφορά γης για οικιστική ανάπτυξη και σε ένα ιδιαίτερα πολύπλοκο, ασαφές και ιδιόμορφο ιδιοκτησιακό καθεστώς. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζονται ο χαρακτήρας και η αποτελεσματικότητα πολεοδομικών πολιτικών σε εθνικό και τοπικό επίπεδο.

Από θεωρητική άποψη, υποστηρίζεται ότι η ανάλυση φαινομένων που σχετίζονται με τη γη καθώς και τη σχετική με αυτήν δημόσια πολιτική, θα πρέπει να γεφυρώσει τους παραδοσιακούς διαχωρισμούς ανάμεσα στη θεωρία περί εδάφους και οικιστικής ανάπτυξης και την πολιτική ανάλυση. Αυτή η διεπιστημονική προσέγγιση πρέπει, επίσης, να συνδυάζει την κατανόηση των δομικών επιρροών -οικονομικών, πολιτικών ή θεσμικών- με την ατομική στρατηγική ενός συγκεκριμένου φορέα ή του τελικού επενδυτή στη γη. Υιοθετείται, έτσι, η άποψη που προβάλλεται από τις Healey, P. & Barret, S. (1990, "Structure and Agency", *Urban Studies*, Vol. 27, No. 1: 89-104), οι οποίες, βασισμένες στη δουλειά του A. Giddens, υποστηρίζουν ότι μια τέτοια προσέγγιση προσφέρει μια πιο ολοκληρωμένη κατανόηση για το πώς "...οι εξωτερικοί παράγοντες αντανακλώνται και επηρεάζονται από τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα καθορίζουν τις στρατηγικές τους και τις σχέσεις τους, καθώς χειρίζονται συγκεκριμένα σχέδια και ζητήματα και καθώς μελετούν τις μελλοντικές τους δραστηριότητες" (p. 90).

Η ανάλυση της οικιστικής ανάπτυξης αποτέλεσε, χωρίς αμφιβολία, ένα προσφιλές αντικείμενο της ελληνικής πολεοδομικής ανάλυσης. Από πολλές απόψεις, η πολεοδομική έρευνα, όπως και η πολεοδομική πολιτική και ο προγραμματισμός, ταυτίστηκαν με τον οικιστικό τομέα.

Ωστόσο, οι σημαντικότερες μελέτες στον τομέα αυτό επικεντρώθηκαν στο μακροσκοπικό επίπεδο και ασχολήθηκαν κυρίως με τις παρακάτω πλευρές: ο κοινωνικός χαρακτήρας της αστικοποίησης στην Ελλάδα (βλέπε για παράδειγμα Leontidou-Emmanuel, L., 1981, *Working Class and Land Allocation: The Urban History of Athens 1880-1980*, Ph.D. Thesis, London School of Economics), ο ρόλος του κράτους στον χαρακτήρα του πολεοδομικού προγραμματισμού (Tsoulounis, L., 1987 "Aspects of statism and planning in Greece", *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol.11: 500-521) και, τέλος, τα δομικά χαρακτηριστικά της οικιστικής παραγωγής και οι μακρο-επιρροές που δέχεται ο στεγαστικός τομέας (Emmanuel, D. 1981, *The Growth of Speculative Building in Greece*, Ph.D. Thesis, London School of Economics). Ο τρόπος που υλοποιείται η διαδικασία οικιστικής ανάπτυξης από τους διάφορους φορείς της, η αλληλεξάρτηση δομικών επιρροών και ατομικών στρατηγικών μέσα σε ένα πλαίσιο εκτεταμένης μικρο-ιδιοκτησίας και οι επιπτώσεις τους στην άσκηση πολεοδομικής πολιτικής έχουν μάλλον υποτιμηθεί από τη σχετική βιβλιογραφία, με αποτέλεσμα να αγνοηθούν σημαντικές πλευρές του ζητήματος, αλλά και ιστορικές επιδράσεις θεμελιώδους σημασίας για τα σύγχρονα χαρακτηριστικά της οικιστικής ανάπτυξης.

Μεθοδολογικά υιοθετείται η άποψη ότι η ανάλυση των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στην πολεοδομική πολιτική και την οικιστική ανάπτυξη είναι ουσιαστικά ένα εμπειρικό ζήτημα, δηλαδή, μπορεί να κατανοηθεί καλύτερα όταν εξεταστεί σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο. Έτσι, η έρευνα δεν οργανώθηκε με γραμμικό τρόπο, κατά τον οποίο μια θεωρητική υπόθεση επρόκειτο να ελεγχθεί μέσα από μια έρευνα πεδίου. Αντίθετα, η θεωρητική σύλληψη και η εμπειρική ανάλυση συσχετίστηκαν σε κάθε στάδιο της έρευνας. Η ιστορική προσέγγιση που υιοθετήθηκε συνέβαλε με τη σειρά της σε αυτή την εναλλαγή θεωρίας και πράξης. Έτσι, το αρχικό αναλυτικό πλαίσιο ήταν περισσότερο μια σειρά ερευνητικών ερωτημάτων και λιγότερο ένα προσχεδιασμένο επεξηγηματικό σχήμα.

Μεθοδολογικά η μελέτη κινείται σε τρία επίπεδα:

Πρώτον, μία αναλυτική περιγραφή της πολιτικής γης και της πολεοδομικής πολιτικής σε εθνικό επίπεδο θεωρήθηκε αναγκαία. Η ανάλυση στο επίπεδο αυτό είναι σημαντική, όχι μόνο για την αποσαφήνιση δομικών-ιστορικών επιρροών στην οικιστική ανάπτυξη και πολιτική, αλλά και γιατί η Ελληνική κοινωνία λειτουργεί με τέτοιο τρόπο που κάνει το "εθνικό", να επηρεάζει καθοριστικά οποιοδήποτε άλλο επίπεδο. Για το στάδιο αυτό διερευνήθηκαν ιστορικά και άλλα

επίσημα αρχεία, καθώς και ιστορικό βιβλιογραφικό υλικό.

Δεύτερον, η μελέτη επικεντρώνεται στο ΠΣΘ, έτσι ώστε οι σχέσεις πολιτικής γης, διαδικασίας οικιστικής ανάπτυξης και πολεοδομικής πολιτικής να διερευνηθούν στο πλαίσιο της ανάπτυξης μιας πόλης. Εκτός από τη χρήση ιστορικών και άλλων επίσημων αρχείων (όπως για παράδειγμα, πίνακες διανομών γης των Υπουργείων Γεωργίας και Κοινωνικών Υπηρεσιών) για τις ανάγκες του τμήματος αυτού διεξήχθησαν εκτεταμένες συνεντεύξεις που απευθύνθηκαν σχεδόν σε όλους του φορείς πολιτικής γης και πολεοδομικής πολιτικής που λειτουργούν στο ΠΣΘ. Οι συνεντεύξεις αυτές αποτέλεσαν σημαντική πηγή πληροφόρησης και βασίστηκαν σε ένα γενικό ερωτηματολόγιο που προσαρμόζονταν ανάλογα με το φορέα που απευθύνονταν.

Τέλος, οργανώθηκαν δύο έρευνες πεδίου που επέτρεψαν τη διεξοδική διερεύνηση των υπό εξέταση φαινομένων σε μικροσκοπικό επίπεδο. Η πρώτη αφορά στη διαδικασία κατάτμησης της γης από την εποχή των διανομών του Υπουργείου Γεωργίας μέχρι την εφαρμογή του προγράμματος της ΕΠΑ και τις επιπτώσεις της στον χαρακτήρα της αγοράς γης και κατοικίας στην εξωτερική ζώνη του αστικού συγκροτήματος. Η δεύτερη αφορά στα χαρακτηριστικά της διαδικασίας οικιστικής ανάπτυξης, όπως αυτά ενσωματώνονται στο σύστημα της αντιπαροχής, και στηρίζεται σε πληροφορίες που συλλέχθηκαν από ερωτηματολόγιο που απευθύνθηκε σε μικρό δείγμα εργολαβικών εταιριών που δρουν στο χώρο του ΠΣΘ.

Η έλλειψη δεδομένων ήταν ένα από τα πιο κρίσιμα ερευνητικά προβλήματα της μελέτης. Το πρόβλημα αυτό αφορά τόσο στα ιστορικά στοιχεία όσο και σε πιο πρόσφατες στατιστικές ή άλλες πληροφοριών. Η έλλειψη δεδομένων δεν ήταν το μόνο πρόβλημα: ακόμα και όπου υπήρχε πληροφοριακό υλικό, το σύστημα αρχειοθέτησής του ήταν τόσο προβληματικό, ώστε να είναι τελικά άχρηστο. Επιπλέον, η απροθυμία των υπηρεσιών να δώσουν ακόμα και τις λιγοστές πληροφορίες που είχαν στην κατοχή τους έκανε το εγχείρημα της μελέτης ιδιαίτερα πολύπλοκο. Αυτό μας οδήγησε στο να δούμε το όλο ζήτημα από μια άλλη σκοπιά: η έλλειψη πληροφόρησης και η απροθυμία να παρασχεθεί η υπάρχουσα είναι με τη σειρά τους ένα από τα πιο κρίσιμα χαρακτηριστικά του τρόπου που κατανέμεται και αναπτύσσεται η έγγεια ιδιοκτησία στην Ελλάδα. Τα ευρήματα της παρούσας διατριβής τονίζουν το ζήτημα αυτό από πολλές πλευρές.

Η μελέτη οργανώνεται σε επτά Κεφάλαια:

Στο πρώτο Κεφάλαιο, μετά από μια σύντομη περιγραφή του “σκηνικού” της μελέτης, τίθενται τα ερευνητικά ερωτήματα και

αναλύονται οι βασικές εννοιολογικές και μεθοδολογικές παραδοχές. Στη συνέχεια, γίνεται μια σύντομη συζήτηση γύρω από τις θεωρητικές προσεγγίσεις στη μελέτη της οικιστικής ανάπτυξης και της σχετικής με αυτήν δημόσιας πολιτικής. Στο Κεφάλαιο αυτό εξετάζονται επίσης η συνεισφορά και οι παραλείψεις της σχετικής ελληνικής βιβλιογραφίας.

Το δεύτερο Κεφάλαιο περιλαμβάνει μια ιστορική ανάλυση του ρόλου του κράτους στον καθορισμό των σύγχρονων μορφών της έγγειας ιδιοκτησίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον χαρακτήρα της πολιτικής γης, όπως αυτός ενσωματώθηκε στην Αγροτική Μεταρρύθμιση του 1917, και κυρίως στα Προγράμματα Αποκατάστασης των Προσφύγων που εφαρμόστηκαν κατά την περίοδο του μεσοπολέμου τόσο στις αστικές όσο και στις αγροτικές περιοχές. Το Κεφάλαιο παρέχει μια κριτική θεώρηση αυτών των μεγάλων προγραμμάτων διανομής γης. Στο πλαίσιο αυτό, εξετάζεται η διαμόρφωση της πρώτης πολεοδομικής νομοθεσίας και των πρώτων μηχανισμών πολεοδομικής πολιτικής. Με τη βοήθεια σχετικού ιστορικού υλικού αναλύονται οι βασικές πολιτικο-ιδεολογικές απόψεις που επηρέασαν μια νομοθεσία που στην πραγματικότητα παραμένει ακόμα σε εφαρμογή. Το Κεφάλαιο τελειώνει με ένα σχολιασμό των χαρακτηριστικών της μεταπολεμικής μεγέθυνσης και πτώσης του τομέα της κατοικίας, καθώς και των διασυνδέσεων του τομέα αυτού με μια ιδιότυπη μορφή “οικογενειακής εισοδηματικής στρατηγικής”.

Στο τρίτο Κεφάλαιο αναλύεται η δημόσια πολιτική στην οικιστική ανάπτυξη, αρχίζοντας από μια εξέταση των ποικίλων πολιτικο-θεσμικών μέτρων που σχετίζονται με τη διαχείριση της οικιστικής ανάπτυξης και της πολεοδομικής πρακτικής που παγιώθηκε σε όλη τη μετά το 1923 περίοδο. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο δυαδισμό πολεοδομικής νομοθεσίας και πολιτικής γης -αρνητικές πολιτικές vs πολιτικές νομιμοποίησης-παράγωγο της αλληλεξάρτησης κράτους και μικρής ιδιοκτησίας. Στη συνέχεια, το τρίτο Κεφάλαιο εξετάζει τις διάφορες κυβερνητικές απόπειρες για την αναθεώρηση της πολεοδομικής πολιτικής κατά τη δεκαπενταετία 1974-89. Περιγράφονται διεξοδικά οι διάφοροι νόμοι, πολιτικές και προγράμματα της περιόδου αυτής και διερευνώνται τα χαρακτηριστικά τους. Επισημαίνονται, επίσης, οι ποικίλες πολιτικο-ιδεολογικές απόψεις που περιέβαλαν αυτές τις απόπειρες, αλλά και την κριτική τους.

Τα επόμενα τρία Κεφάλαια ασχολούνται με μια διεξοδική διερεύνηση των σχέσεων πολιτικής γης, διαδικασίας οικιστικής ανάπτυξης και πολεοδομικής πολιτικής στο ΠΣΘ. Το τέταρτο Κεφάλαιο περιλαμβάνει μία περιγραφή των Προγραμμάτων Αστικής και Αγροτικής

Αποκατάστασης των Προσφύγων που εφαρμόστηκαν στο ΠΣΘ από τη μεσοπολεμική περίοδο μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960. Ιδιαίτερα επισημαίνονται πλευρές των προγραμμάτων αυτών που είχαν αγνοηθεί ή υποτιμηθεί από την πολεοδομική ανάλυση, όπως η τεράστια επίπτωση του προγράμματος διανομών καλλιεργούμενης γης του Υπουργείου Γεωργίας. Παράλληλα, αναδεικνύεται ο τεράστιος ρόλος φορέων, όπως το Υπουργείο Γεωργίας, η Διεύθυνση Ανταλλάξιμης Περιουσίας κλπ. τόσο στην κατανομή της (αστικής ή υπό αστικοποίηση) γης όσο και στον ίδιο τον πολεοδομικό σχεδιασμό στο ΠΣΘ.

Το πέμπτο Κεφάλαιο περιλαμβάνει τα πορίσματα της έρευνας πεδίου που αφορά στα χαρακτηριστικά της κατάτμησης της γης από τη μεσοπολεμική περίοδο και την εποχή των αρχικών διανομών του Υπουργείου Γεωργίας μέχρι την εφαρμογή της ΕΠΑ. Η έρευνα έγινε στην Πολίχνη, μια περιοχή που χαρακτηρίζεται από πολλά από τα σύγχρονα στοιχεία της οικιστικής ανάπτυξης και ταυτόχρονα έχει ταυτιστεί με πολλές “ιδεολογικού χαρακτήρα” απόψεις γύρω από το ζήτημα αυτό. Εκτός από την εξέλιξη κατάτμησης της γης, διερευνάται το ζήτημα των καταπατήσεων και τα χαρακτηριστικά του τομέα αυτού και επανεξετάζονται οι σχετικές καθιερωμένες απόψεις. Στο πλαίσιο αυτό συζητώνται οι περιορισμοί που αντιμετωπίζει η εφαρμογή ενός πολεοδομικού σχεδίου, όπως τα σχέδια της ΕΠΑ. Στο ίδιο Κεφάλαιο περιλαμβάνεται μια δεύτερη έρευνα πεδίου που αναφέρεται στα χαρακτηριστικά του τρόπου δόμησης, όπως αυτός ενσωματώνεται κυρίως στο σύστημα της αντιπαροχής και τη συγκεκριμένη αγορά κατοικίας. Μέσα από την έρευνα αυτή προσδιορίζονται οι σχέσεις της δομής της έγγειας ιδιοκτησίας, της προσφοράς σε γη και των χαρακτηριστικών των εργολαβικών εταιριών, ως φορέων που παρεμβαίνουν στη διαδικασία οικιστικής ανάπτυξης.

Το έκτο Κεφάλαιο παρέχει μια συνολική θεώρηση των προβλημάτων και των αναφάσεων της πολεοδομικής πολιτικής και του προγραμματισμού στο ΠΣΘ. Αρχικά, αναλύεται η επίδραση (πρακτική και ιδεολογική) δύο μεγάλων σχεδίων, του σχεδίου Hebrard του 1917 και της Χωροταξικής Μελέτης Θεσσαλονίκης του 1966 και παράλληλα εξετάζεται η εφαρμοσθείσα πολεοδομική πολιτική και η καθιέρωση, από πολύ νωρίς, μιας πρακτικής μικρο-πολεοδομίας. Σε μεγαλύτερη λεπτομέρεια εξετάζεται η περίοδος 1974-89. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις απόπειρες η καθιέρωσης ενός πλαισίου στρατηγικού προγραμματισμού και στην αναποτελεσματικότητά τους και γίνεται μια κριτική θεώρηση της ΕΠΑ στο πλαίσιο της οικιστικής ανάπτυξης της Ευρύτερης Περιοχής Θεσσαλονίκης.

Από τα βασικά συμπεράσματα της μελέτης, που παρατίθενται στο έβδομο Κεφάλαιο, είναι ότι η πολεοδομική ανάλυση στην Ελλάδα υποτίμησε τη φύση των σχέσεων ιδιοκτησίας και τις επιπτώσεις στην οικιστική ανάπτυξη. Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των σχέσεων ιδιοκτησίας είναι η κατάσταση ασάφειας, ανάμεσα στη δημόσια και ιδιωτική γη, ένα πρόβλημα τόσο παλαιό όσο και το Ελληνικό κράτος, που έχει ως αποτέλεσμα τη σταδιακή μετατροπή της δημόσιας περιουσίας σε ιδιωτική (νομότυπα ή παράτυπα). Η κατανομή της αγροτικής γης, ο τρόπος διαχείρισής της και η σχετική με αυτή δημόσια πολιτική, ιστορικά έπαιξαν έναν πολύ σημαντικό ρόλο στην εκτεταμένη πρόσβαση στην αστική γη, καθώς και στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της διαδικασίας οικιστικής ανάπτυξης. Η πολιτική διανομών και ο τρόπος που έγινε σε περιοχές υπό οικιστική πίεση (αστικές, παραθεριστικές κλπ.), είχε μια μεγάλη επίδραση όχι μόνο στη δομή της ιδιοκτησίας οικιστικής γης, αλλά και στον τρόπο που ελέγχονταν η αγορά γης στην αστική περιφέρεια. Το τελευταίο είχε ως αποτέλεσμα να μετατραπεί η γη σε ένα αγαθό, του οποίου η προσφορά λειτούργησε σε μεγάλο διάστημα χωρίς περιορισμούς.

Από την άποψη της δημόσιας πολιτικής, η γη αυτή ήταν υπό τη διαχείριση φορέων, των οποίων η πολιτική διαμορφώνονταν με άλλα - πλην των πολεοδομικών- κριτήρια. Από θεσμική άποψη, η παγιωθείσα πολυνομία σε ό,τι αφορά τη γη, τη χρήση και την αξιοποίησή της, ταυτίστηκε με την ανυπαρξία θεσμικών κανόνων πολεοδομικού προγραμματισμού, ένα πρόβλημα τόσο παλαιό όσο και η κρατική πολιτική γης. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, η αποκαλούμενη πολιτική "νομιμοποίησης" (αυθαιρέτων, καταλήψεων δημοσίων εκτάσεων κλπ.) κατέληξε να είναι δεδομένη πρακτική: οι διάφορες πολιτικές σκοπιμότητες επηρεάζουν απλώς το χρόνο που θα μπει σε εφαρμογή η πρακτική "νομιμοποίησης".

Οι μεταρρυθμιστικές απόπειρες της περιόδου 1974-89 δεν επηρέασαν τα συμφέροντα πάνω στη γη, όπως αυτά διαμορφώθηκαν από τη μακρά ιστορία -και σε μεγάλο βαθμό *ad hoc*- κρατική παρέμβαση στην κατανομή της γης. Αντίθετα, εν μέρει οι μεταρρυθμίσεις αυτές "προσαρμόστηκαν" στα συμφέροντα αυτά με τέτοιο τρόπο που επέτρεψε την επέκταση της οικιστικής γης και τη διεύρυνση της πρόσβασης σε αυτήν εργολάβων ή αγοραστών γης και κατοικίας.

Τέλος, η μελέτη επισημαίνει ότι η φαινόμενη ισότητα των κοινωνικών ομάδων στη μικρο-ιδιοκτησία και στην πρόσβαση στην ιδιόκτητη κατοικία συνοδεύεται από άλλες ανισότητες και προβλήματα με κυρίαρχο την παραδίαση των "συλλογικών" συμφερόντων, όπου

συνοψίζονται τα μεγάλα σύγχρονα προβλήματα των ελληνικών πόλεων. Παράλληλα, η παραπέρα μεγένθυση της μικρο-ιδιοκτησίας στον αστικό χώρο, σε συνδυασμό με τη στασιμότητα ανανέωσης του συστήματος παραγωγής της κατοικίας, δημιουργεί σοβαρούς περιορισμούς στην επίλυση ζωτικών προβλημάτων που σχετίζονται με τη μελλοντική ανανέωση ή βελτίωση του οικιστικού αποθέματος.

Siderurgie et industrialisation en Grèce. Thèse de doctorat soutenue a l'Université des Sciences Sociales de Grenoble, Institut de recherche économique et de planification, Directeur: P. Judot, Grenoble.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΑΤΟΣ

Βασικός στόχος της μελέτης είναι:

Ο προσδιορισμός και η ανάλυση των συνισταμένων της βιομηχανικής "αύξεσης" 1960-80 στην Ελλάδα μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της ανάπτυξης και της εκβιομηχάνισης. Ερευνάται η σχέση της εκβιομηχάνισης με τις συνθήκες αναπαραγωγής του κοινωνικού κεφαλαίου και τη συσσώρευση του στους δύο μεγάλους τομείς της οικονομίας του τομέα Ι (παραγωγή αγαθών για παραγωγική κατανάλωση και του τομέα ΙΙ παραγωγή καταναλωτικών αγαθών).

Αποδεικνύεται ότι η εξέλιξη του τομέα Ι θα δημιουργούσε μακροχρόνια εμπόδια στην αναπαραγωγή του καπιταλισμού στο σύνολο του δε θα ήταν δυνατή χωρίς την ύπαρξη και ανάπτυξη του τομέα ΙΙ και αυτό για τους δύο παρακάτω λόγους:

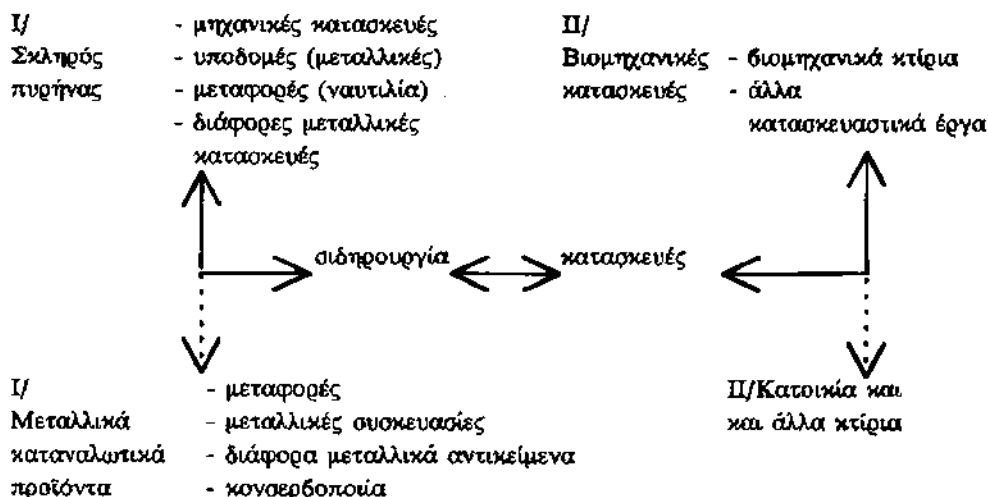
α) Διότι είναι απολύτως απαραίτητη η αναπαραγωγή του παραγωγικού δυναμικού το οποίο παράγει υπεραξία.

β) Η υλοποίηση της υπεραξίας που παράγεται στον τομέα Ι περνάει αναγκαία από την αυτοκατανάλωση μέρους των παραγόμενων προϊόντων του υπό την προϋπόθεση ότι το σύστημα εισροών-εκροών μεταξύ των κλάδων του τομέα Ι λειτουργεί θετικά.

Η προϋπόθεση όμως αυτή δεν είναι αρκετή γιατί ένα άλλο μέτρο των παραγόμενων από τον τομέα Ι αγαθών πρέπει να διατεθεί (μέσα παραγωγής για την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών του τομέα ΙΙ)

Σχηματική θέση του κλάδου της σιδηρουργίας στο σύνολο της Κοινωνικής Παραγωγής

Τομέας παραγωγής μέσων παραγωγής (TI)

Τομέας παραγωγής μέσων κατανάλωσης (TII)

στον τομέα II του οποίου η ανάπτυξη έχει άμεση σχέση με την ανάπτυξη του τομέα I. Επομένως η διευρυμένη αναπαραγωγή του καπιταλισμού περνάει μέσα από τη συσσώρευση κεφαλαίου στους δύο μεγάλους τομείς της κοινωνικής παραγωγής, και ο κλάδος της σιδηρουργίας φαίνεται να κατέχει σημαντική θέση στην όλη διαδικασία εκβιομηχάνισης.

Ιστορικά ο κλάδος της σιδηρουργίας έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη του καπιταλισμού μετά τη βιομηχανική επανάσταση. Η παραγωγή του χάλυβα αποτέλεσε το Input της ανάπτυξης ενός συνόλου δυναμικών τομέων όπως μηχανικών κατασκευών-βαρέων μεταλλικών υποδομών-μεταφορών κλπ.

Συντέλεσε επίσης στην σύνθεση και επέκταση του σταθερού κεφαλαίου αναγκαίου για την καπιταλιστική παραγωγή.

Ο κλάδος της σιδηρουργίας παρεμβαίνει σε δύο επίπεδα στον τομέα της μεταποίησης κοινωνικής παραγωγής.

Κατ' αρχήν είναι ο κλάδος βάσης του οποίου οι εκροές (μεταποιημένες ή όχι) καταναλώνονται παραγωγικά από τον Τομέα I. Το τελικό προϊόν του κλάδου αποτελεί εισροές για πολλές βιομηχανίες του τομέα I, που αποτελούν και τον σκληρό πυρήνα του.

- Μηχανικές κατασκευές,
- Υποδομές παραγωγικές (μεταλλικές κατασκευές),

- Μεταφορές (ναυτιλία) αυτοκινητοβιομηχανία (εκτός ιδιωτικής χρήσης).

Ο Χάλυδας αποτελεί επίσης εισροή χωρίς μεταποίηση του τομέα των κατασκευών παραγωγικών-βιομηχανικών κτιρίων και των παραγωγικών υποδομών.

Σε δεύτερο επίπεδο αποτελεί ενδιάμεσο κλάδο και οι εκροές του απορροφώνται και από τον τομέα II κυρίως για την παραγωγή μεταλλικών μέσων κατανάλωσης.

- μεταφορές (αυτοκίνητα ιδιωτικής χρήσης),
- μικροσυσκευές,
- μεταλλικά κυτία,
- κατασκευές (κατοικία-διάφορα κτίρια).

Η θετική ή αρνητική διάρθρωση του κλάδου με τους τομείς I και II καθορίζει και τη θέση του στη διαδικασία εκβιομηχάνισης σε μακροχρόνιο και δυναμικό πλαίσιο.

Η φύση της εκβιομηχάνισης περνάει απαραίτητα από την προοδευτική διάρθρωση του κλάδου της σιδηρουργίας με τον τομέα παραγωγής μέσων παραγωγής υπό την προϋπόθεση της ποιοτικής αντιστοιχίας μεταξύ της δομής του ζητούμενου από τον κλάδο προϊόντος και του προσφερόμενου.

Η συνοχή των επενδυτικών σχεδίων επέκτασης του κλάδου της σιδηρουργίας και των αντίστοιχων στον τομέα I είναι η δεύτερη προϋπόθεση.

Μετά από τα παραπάνω φαίνεται ότι ο κλάδος έχει καθοριστικό αλλά όχι αυτόματο ρόλο στη διαδικασία εκβιομηχάνισης μιας χώρας.

Επομένως χρήζει ιδιαίτερης σημασίας να αναλυθούν δύο βασικά σημεία:

- α) Ο τρόπος διάρθρωσης και ανάπτυξης της Ελληνικής Σιδηρουργίας σε σχέση με τη φύση της διαδικασίας εκβιομηχάνισης.
- β) Ο ρόλος των "βιομηχανιζουσών" βιομηχανιών στη στρατηγική ανάπτυξης και βιομηχανοποίησης.

Έχει αποδειχτεί ιστορικά, ότι η ταχεία βιομηχανική ανάπτυξη στην Ελλάδα μέχρι το 1973 δε μεταφράστηκε ταυτόχρονα από ισοδύναμη ποιοτική και ποσοτική ανάπτυξη του τομέα I και του τομέα II. Η εκβιομηχάνιση στην Ελλάδα θα πραγματοποιηθεί κυρίως με συσσώρευση κεφαλαίου στον τομέα II και τις ενδιάμεσες βιομηχανίες (χημικές μη μεταλλικών ορυκτών κλπ).

Η ταυτόχρονη βιομηχανική ανάπτυξη με την επιταχυνόμενη αστικοποίηση της δεκαετίας του '70 συγκεντρωμένη σε περιορισμένους πόλους της χώρας είχε άμεσες και θετικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη

του τομέα των κατασκευών (κατοικία). Η φύση της εκβιομηχάνισης είχε δυναμικά και δομικά αποτελέσματα για τον κλάδο της σιδηρουργίας και καθόρισε σαφώς τα όρια και τη θέση της στην παραγωγική διαδικασία.

- Τα δυναμικά αποτελέσματα μεταφράζονται σε ταχεία ανάπτυξη της Ελληνικής σιδηρουργίας μέχρι το 1973 κυρίως με την επέκταση της εσωτερικής αγοράς και την υποκατάσταση των εισαγωγών.
- Το “δομικό” αποτέλεσμα συγκεκριμενοποιείται με τη φύση της παραγωγικής διαδικασίας (κυρίως μίνι σιδηρουργία) και με το τελικό προϊόν (μπετόδεργα) Ινφρα για τον κλάδο της κατοικίας και μικρές ποσότητες πλατέων προϊόντων για τις βιομηχανίες των μέσων κατανάλωσης.

Επομένως ο κλάδος αναπτύσσεται γύρω από ένα προϊόν αναγκαίο για την εσωτερική αγορά χωρίς σημαντικές διαφοροποιήσεις της παραγωγικής διαδικασίας του με στόχο την ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας για αυτόνομη βιομηχανική ανάπτυξη.

Τέλος σκόπιμο είναι να δοθούν απαντήσεις στο ερώτημα “ποια στρατηγική ανάπτυξης-μέσα από ποιες διαδικασίες”.

Και αυτό το ερώτημα είναι ο στόχος των συζητήσεων γύρω από τη θεωρία των “βιομηχανιζουσών βιομηχανιών”.

Η στρατηγική ανάπτυξης στις μεσοβιομηχανοποιημένες χώρες δύναται να πραγματοποιηθεί υπό την προϋπόθεση της πλήρους κυριαρχίας της χώρας στην παραγωγική της μηχανή.

Η στρατηγική εκβιομηχάνισης ορίζεται σαν μέσο το οποίο δύναται να δημιουργήσει βιομηχανική στρατηγική συνοχής δηλ. το συμπλήρωμα της βιομηχανική μήτρας εισροών-εκροών όπου οι διάφοροι κλάδοι της βιομηχανίας συνδέονται μεταξύ τους με το σύστημα εισροών-εκροών.

Η παραπάνω διάρθρωση προϋποθέτει την ενεργό παρουσία του τομέα παραγωγής παραγωγικών μεταλλικών υποδομών και ενδιάμεσων προϊόντων για την εσωτερική παραγωγική κατανάλωση.

Η εφαρμογή αυτή της βιομηχανικής δομής συνοχής δεν μπορεί να λειτουργήσει παρά μόνο μετά από ιεραρχημένη επιλογή “βιομηχανιζουσών βιομηχανιών” αυτών που στο περιβάλλον τους χωρικά και χρονικά προσδιορισμένο προκαλούν το συστηματικό συμπλήρωμα της βιομηχανικής μήτρας και η οποία θέτει στην διάθεση της οικονομίας νέα σύνολο, μέσων παραγωγής αυξάνοντας την παραγωγικότητα της εργασίας και βελτιώνοντας ποιοτικά την αρχική βιομηχανική δομή της χώρας. Οι “βιομηχανιζουσες” βιομηχανίες αποτελούνται από τρία σύνολα:

- α) Το σύνολο των κλάδων παραγωγής κεφαλαιουχικών αγαθών (συμπεριλαμβάνεται η σιδηρουργία),

- 6) Βασικές χημικές βιομηχανίες,
- γ) Ενέργεια.

Το παραπάνω σχήμα εφαρμόστηκε στην Αλγερία μετά την ανεξαρτησία της διαρθρωμένο γύρω από δύο βιομηχανικούς πόλους.

1) Τον κλάδο της Σιδηρουργίας διαρθρωμένη με τη βιομηχανία μεταποίησης των μετάλλων.

- Μεταλλικές βιομηχανίες (αγωγοί μεταφοράς πετρελαίου),
- Βιομηχανίες μηχανικών κατασκευών.

2) Ο δεύτερος πόλος διαρθρώνεται γύρω από τη χρήση των πετρελαιοειδών.

Η εμπειρία της Αλγερίας απέδειξε ότι παρά την εφαρμογή μιας στρατηγικής βιομηχανικής φαινομενικά με συνοχή τα αναμενόμενα αποτελέσματα δεν επαληθεύτηκαν στην πράξη και το πείραμα απέτυχε. Γεγονός που έθεσε σε αμφιβολία την επιλογή της "βιομηχανίζουσας" βιομηχανίας και των κλάδων προς τους οποίους κατευθύνθηκε η μεγάλη μάζα των επενδύσεων.

Σήμερα οι οικονομικές επιδόσεις των μεσοβιομηχανοποιημένων χωρών (Κορέα, Βραζιλία) αποδεικνύει ότι χωρίς να αμφισβητείται η παραπάνω θεωρία άλλοι κλάδοι της βιομηχανίας μπορούν να αποτελέσουν τον κινητήριο μοχλό στην διαδικασία της ολοκληρωμένης στρατηγικής ανάπτυξης.

Οι Δελφοί σαν Σ-Τόπος: Αντιληπτική Προσέγγιση του Χώρου. Ερευνητική Εργασία, Πανεπιστήμιο του Surrey, Τομέας Περιβαλλοντικής Ψυχολογίας, καθηγητής David Canter, σσ.: 630.

ΠΑΝΟΣ ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ

Σκοπός της σύντομης αυτής παρουσίασης, είναι το να παρουσιάσουμε πολύ περιληπτικά τα κύρια σημεία της ερευνητικής μας εργασίας που αποτέλεσε το θέμα της Διδακτορικής Διατριβής μας στο Πανεπιστήμιο του Surrey (Τμήμα Ψυχολογίας).

Αντικείμενο της ερευνητικής εργασίας μας, ήταν το τι, πώς, και γιατί αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι στον χώρο των Δελφών, με διερεύνηση των περιγραφών των ίδιων των ανθρώπων που αλληλεπιδρούν μ' αυτόν το χώρο, μέσα από το πρίσμα της Περιβαλλοντικής Ψυχολογίας.

Το αντικείμενο του ενδιαφέροντός μας, δε σχετίζεται με τη

διαχρονική εξέλιξη καταστάσεων, αλλά επικεντρώνεται στον σύγχρονο χώρο των Δελφών, στις σχέσεις και αλληλεπιδράσεις των ατόμων σχετικά μ' αυτές τις σχέσεις.

Οι Δελφοί είναι ένας πολύ γνωστός χώρος, έρχεται δεύτερος σε επισκέψεις μετά την Ακρόπολη, που αποτελείται από ένα σύγχρονο οικισμό, ένα φυσικό τοπίο μοναδικής ομορφιάς, και έναν ολοκληρωμένο χώρο αρχαιοτήτων, μαζί με το Μουσείο τους. Από την άλλη πλευρά, οι άνθρωποι που αλληλεπιδρούν μ' αυτόν το χώρο, μπορούν -γενικά- να διακριθούν σε κατοίκους, Έλληνες επισκέπτες, και ξένους επισκέπτες. Επίσης, θεωρούμε σαν δεδομένο, πως το μεγαλύτερο ποσοστό τους είναι ενήμεροι ως προς την ιστορική και μυθική σημασιολογική φόρτιση του χώρου των Δελφών.

Η προβληματική της ερευνητικής μας εργασίας, επικεντρώθηκε στα ακόλουθα ερωτηματικά:

1. Για το σύγχρονο άνθρωπο, τι σημαίνει ο χώρος των Δελφών, και ποια είναι γι' αυτόν η σημασία αυτού του χώρου;
2. Ποιες είναι οι νοητικές/γνωστικές εικόνες των ανθρώπων για τους Δελφούς; Τι και πώς σκέφτονται γι' αυτόν το χώρο; Πώς περιγράφουν αυτές τις νοητικές εικόνες τους;
3. Πώς επηρεάζει τις νοητικές εικόνες η συνύπαρξη ενός αρχαίου οικιστικού συνόλου με ένα σύγχρονο οικισμό; Πώς περιγράφεται αυτή η γειτνίαση και διαφορά;
4. Είναι δυνατό σε μας να εντοπίσουμε διαφορές μεταξύ των θεωρήσεων των κατοίκων, των Ελλήνων επισκεπτών και των ξένων επισκεπτών; Πώς εκφράζονται αυτές οι διαφορές;
5. Τι θεωρούν τα άτομα αυτά σαν Σημαντικά Σημεία και Σημεία Ενδιαφέροντος στους Δελφούς;
6. Τέλος, όλοι οι μελετητές ασχέτως ειδικότητας, συμφωνούν πως οι Δελφοί είναι ένας τόπος ιδιαίτερα φορτισμένος με σημασίες. Όμως πώς ο σημερινός μέσος άνθρωπος αντιμετωπίζει αυτόν το χώρο; Ποιες σημασίες προσδίδει στον χώρο των Δελφών;

Κατά συνέπεια, η προσέγγιση μας είχε να διερευνήσει τόσο τους "περιβαλλοντικούς ρόλους" όσο και τις "σημασίες" που σχετίζονται με τους Δελφούς.

Η προσέγγιση αυτή έγινε με τη θεώρηση του συγκεκριμένου χώρου σαν Σ-Τόπο (1991), το οποίο συνιστά και τη θεωρητική μας πρόταση. Σύμφωνα μ' αυτή τη θεώρηση, ορίζουμε σαν Σ-Τόπο το σημασιολογικό πεδίο που δομείται από ένα καθορισμένο χωρο-χρονικά κοινωνικό υποσύνολο και την αλληλεπίδρασή του με έναν συγκεκριμένο χώρο και όλα τα επί μέρους στοιχεία τα οποία το συναποτελούν. Η θεώρηση του

Σ-Τόπου επικεντρώνεται ιδιαίτερα στη συμβολική και σημασιολογική φόρτιση του συγκεκριμένου χώρου, από την πλευρά των κατοίκων/χρηστών. Έτσι, η προσέγγισή μας επικεντρώνεται ιδιαίτερα στην υποκειμενική σημασιολόγηση, καθώς και την έκφρασή της, τόσο του συνόλου όσο και στοιχείων από τις νοητικές/γνωστικές εικόνες των ατόμων, όπως τις εκφράζουν οι ίδιοι, σχετικά με τις εμπειρίες και τις αλληλεπιδράσεις τους με το χώρο που εξετάζουμε.

Όσον αφορά τη συγκεκριμένη εφαρμογή του Σ-Τόπου στην έρευνα πεδίου στους Δελφούς: απασχολώντας στο να συγκεντρώσουμε περιγραφές/εκφράσεις των εικόνων και των σημασιολογικών φορτίσεων από πλευράς των ατόμων, συγκεντρώσαμε μαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις, δίγλωσσα γραπτά ερωτηματολόγια, καθώς και σκίτσα-χάρτες της περιοχής που έκαναν επί τόπου οι ερωτηθέντες. Μετά από την κωδικοποίηση των απαντήσεων, χρησιμοποιήθηκαν απλή στατιστική επεξεργασία των φραστικών δεδομένων, όπως και γραφικές επικαλύψεις των στοιχείων και περιοχών που εμφανίστηκαν στους χάρτες-σκίτσα.

Οπωσδήποτε, είναι αδύνατο να παρουσιαστούν εδώ αναλυτικά όλα τα στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνά μας. Έτσι, αναγκαστικά περιοριζόμαστε σε μια περιληπτική αναφορά από ορισμένα κύρια στοιχεία συμπεράσματα που προέκυψαν από την ερευνητική μας εργασία, έχοντας πάντοτε κατά νου ότι αυτό που προσπαθήσαμε να προσεγγίσουμε είναι οι αντιλήψεις των μη-ειδικών.

Για παράδειγμα, σχετικά με τους περιβαλλοντικούς ρόλους που η έρευνά μας αντιμετώπισε στους Δελφούς, η πολλαπλότητα και η ποικιλία είναι εντυπωσιακή. Τα κατ' αρχήν προταθέντα για τρεις ομάδες -κάτοικοι, ξένοι και Έλληνες επισκέπτες- υποσκελίστηκαν θεαματικά. Μεταξύ των κατοίκων, συναντάμε από τον ξενοδόχο που επιθυμεί την επέκταση σχεδίου πάνω από τις αρχαιότητες, ώστε να χτίσει κι άλλο ξενοδοχείο, ενώ οι αρχαιολόγοι θα επιθυμούσαν την κατεδάφισή όλων των σύγχρονων κτισμάτων, ώστε να ελεγκταθούν οι ανασκαφές. Μεταξύ των επισκεπτών, συναντάμε από το θαρρεστημένο τουρίστα που μεταφέρεται από δω κι από κει, ως τον αφοσιωμένο προσκυνητή του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, που αποζητά την εσωτερική του γαλήνη. Δεν το θίγουμε κριτικά: απλά αυτή είναι η πραγματικότητα κι αυτό προσπαθούμε να προσεγγίσουμε.

Οι “μεταμορφώσεις” των εικόνων των Δελφών είναι πολλαπλές και σε πολλά επίπεδα. Όταν τα άτομα αναφέρονται στον αρχαιολογικό χώρο, στις αρχαιότητες και στο φυσικό περιβάλλον, το επίπεδο αναφοράς είναι αυτό της κουλτούρας, της μυθολογίας και της πνευματικότητας. Όταν αναφέρονται σε καθημερινά θέματα, αναφέρονται

στις υπηρεσίες που παρέχονται, και ιδιαίτερα στον σύγχρονο οικισμό, στην πόλη, με μεγάλη ποικιλία σχολίων τόσο σε επίπεδο καταδήλωσης, όσο και συνεκδοχής. Όλα όμως αναφέρονται στους Δελφούς: νομίζουμε ότι δεν πρέπει να χαράξουμε ένα όριο μεταξύ τους, αλλά αντίθετα να προσπαθήσουμε να διατηρήσουμε μια ολιστική προσέγγιση. Οπωσδήποτε τα άτομα διακρίνουν σαφείς υπο-περιοχές, την αρχαία και τη σύγχρονη, καθώς κι ακόμα πιο λεπτομερείς διαφορές, με τα αντίστοιχα σχόλια, όμως γενικά, φαίνεται να αντιμετωπίζουν τη συνύπαρξη σαν μια ολότητα. Σε επίπεδο καταδήλωσης, συναντούμε κατηγορικά σημαίνοντα, αποδιδόμενα στα προ-σημαίνοντα, αρχαία, σύγχρονα και φυσικά.

Σε επίπεδο συνεκδοχής, όπου αναζητούμε τις υποκειμενικές σημασίες των εικόνων των συμμετασχόντων, συναντήσαμε και πάλι μεγάλη ποικιλία: είναι γεγονός πως κάποιoi από τους επισκέπτες φτάνουν στους Δελφούς με "προκατασκευασμένες" εικόνες και συνεκδοχές, που δε φαίνονται να αντιστοιχούν ακριβώς σε ότι συναντούν φτάνοντας εκεί... Αυτές οι εικόνες πρέπει να προσαρμοστούν και να τροποποιηθούν στην υπάρχουσα πραγματικότητα, και φυσικά οι αντιδράσεις τους σχετίζονται άμεσα με τις προσδοκίες, το πολιτισμικό επίπεδο, και φυσικά, με τον περιβαλλοντικό ρόλο. Αυτοί οι παράγοντες επίσης φαίνονται να επηρεάζουν το βαθμό λεπτομέρειας -της περιγραφής- των νοητικών εικόνων.

Γενικά, η έρευνά μας με τη χρήση Εφαρμοσμένης Κοινωνιοσημειωτικής Ανάλυσης, όπως αυτή παρουσιάστηκε και χρησιμοποιήθηκε σε προηγούμενες εργασίες μας (1975, 1986, 1991, 1992), οδήγησε σε πολλαπλά συμπεράσματα τόσο όσον αφορά στοιχεία των νοητικών εικόνων, όσο και το επίπεδο της υποκειμενική σημασιολογικής φόρτισης από την πλευρά των κατοίκων. Γίνονται συγκρίσεις με διάφορες θεωρήσεις άλλων συγγραφέων (Lynch, Heinemeyer, Klein, Golledge), και αναφέρονται τα αντίστοιχα συμπεράσματα.

Τέλος, τι είναι οι Δελφοί για το μέσο άνθρωπο που αλληλεπιδρά με αυτόν το χώρο; Είναι ένα μεγάλο, υπαίθριο μουσείο, φορτισμένο με ιστορικές και μυθικές σημασίες; Είναι ένας ακόμα πόλος έλξης τουριστών, με όλες τις σύγχρονες ανέσεις και τις παραδοσιακές ελληνικές ταβέρνες, και κάποιες αρχαιότητες εκεί κοντά; Είναι ακόμη ένας ιερός τόπος που καταστράφηκε από την εισβολή των τουριστών; Είναι μονάχα ένα όμορφο τοπίο; Ή μήπως είναι ένας τόπος με πολλές όψεις, που έχει τη δυνατότητα να ανταποκρίνεται σε διάφορους περιβαλλοντικούς ρόλους;

Νομίζουμε ότι θα ήταν μάλλον αντιφατικό σε σχέση με όλα όσα αναφέραμε προηγουμένως, αναλυτικά στοιχεία και συμπερασματικές

σκέψεις, το να καταλήξει αυτή η ερευνητική εργασία με το να προτείνει έναν κατηγορηματικό, μονοσημικό αφορισμό του τύπου: “Αυτό είναι οι Δελφοί”. Με το να θεωρήσουμε τους Δελφούς σαν Σ-Τόπο, είχαμε τη δυνατότητα να προσεγγίσουμε τη σημασιολογική φόρτιση καθώς και τις σημασίες που τα άτομα προσδίδουν σ’ αυτόν το χώρο. Δε θα θέλαμε να περιορίσουμε την πολλαπλότητα και τον πλούτο των περιγραφών που σχετίζονται μ’ αυτόν των χώρο. Αντίθετα, πιστεύουμε ότι η σύνθεση όλων όσων περιληπτικά αναφέρθηκαν προηγουμένως, είναι αυτό που συνθέτει τον Σ-Τόπο, και συνιστούν “αυτό που οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται σχετικά με το χώρο των Δελφών”.